

МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT: WARTIME CHALLENGES

У статті систематизовано наукові підходи щодо забезпечення економічного розвитку на місцевому рівні. Обґрунтовано, що місцевий економічний розвиток передбачає розвиток місцевого підприємництва, підвищення життєвого рівня й стандартів життя жителів громади, охоплює ефективну комунікацію і діалоговий підхід на місцевому рівні, а також об'єднує людей та їх ресурси задля досягнення спільної та визначеної мети. Ідентифіковано ключові завдання, які постали перед органами місцевого самоврядування у перші дні повномасштабного вторгнення і вирішення яких ґрунтувалось переважно на ситуативному прийнятті рішень в силу об'єктивних причин та факторів. З'ясовано, що у подальшому метою діяльності органів місцевого самоврядування стало відновлення економіки територіальних громад і забезпечення поступового переходу до досягнення намічених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку, зокрема шляхом імплементації антикризових інструментів місцевого економічного розвитку. Проаналізовано втрати економіки України у результаті військових дій, наведено динаміку щодо кількості внутрішньо переміщених осіб та релокованих підприємств (у тому числі і за географічною ознакою), представлено прогнози зростання ВВП України у 2024–2025 рр.

Обґрунтовано, що поява такої категорії учасників місцевого економічного розвитку, як внутрішньо переміщені особи та релокований бізнес, формування нових форматів взаємодії і комунікаційних мереж, трансформація інтересів ключових стейкхолдерів місцевого економічного розвитку зумовили зміни у механізмі забезпечення економічного розвитку на рівні територіальних громад. Визначено, що в умовах повсякденної роботи громад у частині поточного життєзабезпечення вкрай важливою залишається мобілізація зусиль громади задля активізації місцевого економічного розвитку в умовах позиційної війни. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у цьому напрямі є ідентифікація та оцінка потенціалу застосування новітніх інструментів місцевого економічного розвитку у контексті післявоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: місцевий економічний розвиток, регіональний розвиток,

інструменти місцевого економічного розвитку, децентралізація, стейкхолдери місцевого економічного розвитку, об'єднана територіальна громада.

The article systematizes scientific approaches to ensuring economic development at the local level. It is substantiated that local economic development involves the development of local entrepreneurship, raising living standards of community residents, promotes effective communication and a dialogue approach at the local level and unites people and their resources to achieve a common and defined goal. The key tasks that faced the local self-government bodies in the first days of the full-scale invasion and the solution of which was based mainly on situational decision-making based on objective reasons and factors were identified. It was found that the further goal of the activities of local self-government bodies was to restore the economy of territorial communities and ensure a gradual transition to achieving the planned strategic goals of socio-economic development, in particular through the implementation of anti-crisis instruments of local economic development. The losses of Ukraine's economy as a result of military operations are analyzed, the dynamics of the number of internally displaced persons and relocated enterprises (including by geographical indication) are given, and forecasts of Ukraine's GDP growth in 2024–2025 are presented.

It is substantiated that the appearance of such a category of participants in local economic development as internally displaced persons and relocated businesses, the formation of new formats of interactions and communication networks, the transformation of the interests of key stakeholders of local economic development caused changes in the mechanism of ensuring economic development at the level of territorial communities. It was determined that in the conditions of daily work of communities in the part of current life support, it is extremely important to mobilize the efforts of the community for the activation of local economic development in the conditions of a positional war. Prospective areas of further scientific research in this area are the identification and assessment of the potential of using the latest tools of local economic development in the context of the post-war recovery of Ukraine's economy.

Key words: local economic development, regional development, instruments of local economic development, decentralization, stakeholders of local economic development, united territorial community.

УДК 352:336.1
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.33>

Пугачевська К.Й.

к. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
управління економічними процесами
та туризму
Мукачівський державний університет

Феєр О.В.

к. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
управління економічними процесами
та туризму
Мукачівський державний університет

Кот М.М.

аспірант
Мукачівський державний університет

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні забезпечила створення територіальних громад, а ключовими векторами управління громадою стали ідентифікація та ефективне використання її активів, активізація місцевого економічного розвитку (МЕР) та нарощення соціального капіталу. Процес децентралі-

зації сприяв перетворенню територіальних громад на суб'єкт управління та забезпечив формування гнучкого індивідуального вектору розвитку громади й вирішення проблем на місцевому рівні шляхом імплементації ефективних інструментів та механізмів. Водночас повномасштабна війна, розгорнута РФ після 24 лютого 2022 р., внесла корективи у реалізацію пріоритетів МЕР. Війна поклатла додаткову

відповідальність на ті регіони, які географічно перебувають «в тилу» у частині забезпечення функціонування економіки, формування резервів, надання населенню послуг, підтримки критичної інфраструктури. Відтак, територіальні громади у цілому та органи місцевого самоврядування (ОМС) зокрема зіштовхнулись з новими викликами в умовах невизначеності. Сучасні умови війни зумовили також появу такої категорії учасників процесу місцевого економічного розвитку в громадах, як внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та релокованого бізнесу. Варто відмітити, що в перші дні війни перед ОМС постали нові завдання, вирішення яких ґрунтувалось переважно на ситуативному прийнятті рішень в силу об'єктивних причин. Водночас з часом метою діяльності ОМС стало відновлення місцевої економіки і забезпечення поступового переходу до досягнення окреслених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку у тому числі шляхом імплементації антикризових інструментів МЕР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика місцевого економічного розвитку представлена у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Теоретичні засади дослідження місцевого економічного розвитку відображено у працях таких вчених, як С. Біла, Н. Струк, С. Сюсько, К. МакМаллін та ін. Існуючі розробки щодо забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах воєнного стану за об'єктом дослідження акцентують увагу на активізації підтримки підприємництва (В. Дементов), розробці умов для економічного розвитку на регіональному та місцевому рівні, викликів для ключових стейкхолдерів (С. Гречана), проблемам забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад (Г. Возняк, Г. Капленко, В. Коваль). Разом з тим, в умовах посилення безпекових викликів та сповільнення реформи децентралізації, зумовлених повномасштабним вторгненням РФ в Україну сформувались принципово нові умови невизначеності. Дана проблематика все ще залишається малодослідженою і потребує комплексної оцінки з метою відновлення та соціально-економічного розвитку громад в умовах воєнного стану.

Мета статті. Метою дослідження є систематизація підходів до розуміння сутності МЕР та оцінка векторів забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток регіону можливий лише за рахунок розвитку його територіальних складових, шляхом прогресивних змін у взаємозалежності та взаємозв'язках між регіоном і громадами. Для кращого усвідомлення генезису

зазначених процесів варто звернутись до тих наукових концепцій і теорій регіоналістики, в рамках яких, на нашу думку, сформувались наукові підходи до ідентифікації передумов та детермінант місцевого економічного розвитку: теорії розміщення виробництва, теорії регіональної спеціалізації та міжрегіональної торгівлі, теорії розміщення діяльності та простої організації економіки, теорії регіонального розвитку в сучасних умовах господарювання. Зазначені вище теорії обґрунтовані світовою економічною думкою формують методологічне підґрунтя досліджень феномена місцевого самоврядування, передумов його розвитку в рамках локальних одиниць – територіальних громад; досліджень сучасних векторів та інструментів реалізації місцевого самоврядування, розуміння його як механізму забезпечення місцевого економічного розвитку.

Місцевий економічний розвиток в Україні започатковано у 2014 р. у зв'язку з реформою децентралізації відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, що відображено у державній Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, законах України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а також завдяки ухваленим змінам у Податковому та Бюджетному кодексах у частині фінансової децентралізації. Попри реформу децентралізації у нормативно-правовому полі досі використовується поняття «регіональний розвиток», а такі терміни як «місцевий розвиток» або «місцевий економічний розвиток» юридично не закріплені.

Дослідження змістовної наповненості терміну «місцевий економічний розвиток» як у документах міжнародних інституцій та організацій [13; 14; 15], так і у роботах вітчизняних [1; 6; 8; 10] і зарубіжних науковців [7] засвідчив відсутність в науковій літературі універсального та загальноприйнятого трактування. Погоджуємось з думкою Н. Струк та С. Сюсько, що поняття МЕР є складним поліструктурним утворенням [10], а відтак виникає необхідність розглядати його з позицій територіального, діяльнісного, цільового, інституційного, ресурсного, соціального та процесного підходів.

Світовий банк визначає МЕР як процес, в якому громадянськість, бізнес та партнери з неурядового сектору працюють колективно над формуванням кращих умов для економічного зростання і створення робочих місць, а метою місцевого економічного розвитку є покращення якості життя для всіх» [14]. У документах Програми ООН із

населених пунктів (ООН-Хабітат) визначено: «МЕР – це процес співпраці місцевої громади з усіма секторами, метою якої є стимулювання місцевої підприємницької ініціативи для забезпечення життєздатності та сталості місцевої економіки; це інструмент сприяння створенню нових робочих місць і покращенню якості життя всіх, зокрема бідних і маргінальних верств населення» [12]. У вищенаведених трактуваннях робиться акцент на різних цілях МЕР, однак спільним є те, що індикатором МЕР є зростання добробуту населення та найбільш повне задоволення його потреб, а суб'єктом МЕР – уся територіальна громада.

Форум місцевого самоврядування Співдружності Націй поняття «місцевий економічний розвиток» розглядає як процес, який об'єднує різних партнерів з однієї місцевості для спільної роботи з використанням ресурсів для сталого економічного зростання» [13]. Міжнародна організація праці (МОП) розглядає МЕР як процес розвитку за участю всіх зацікавлених сторін, який заохочує встановлення партнерських зв'язків між ключовими приватними та державними партнерами на визначеній території і сприяє спільній роботі та реалізації єдиної стратегії розвитку через використання місцевих ресурсів і відносних переваг у глобальному контексті з кінцевою метою створення гідних робочих місць і стимулювання економічної діяльності» [15].

Експерт з питань розвитку бізнесу та демократичного врядування, (м.Едмонтон, Канада) К. МакМаллін, визначає МЕР як постійну синергію дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл [7].

Колектив вітчизняних науковців Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом С. Білої у аналітичній доповіді «Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні» визначають МЕР як діяльність підприємств, суб'єктів господарювання на території регіону, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін, спрямовану на примноження економічних ресурсів громади, отримання позитивного соціально-економічного ефекту; стабільний місцевий економічний розвиток надає можливості працевлаштування економічно активного населення в регіоні, є основою для підвищення добробуту місцевих мешканців, сприяє підвищенню якості життя на всій території країни» [1, с. 4].

Заслугове на увагу і позиція Дж. Едварда Треллера, що у основі всієї сутності МЕР лежить його контекст: «всі місцеві території чи юрисдикції не мають повної схожості в економічних, соціальних чи політичних аспектах, а відтак у

численних заходів окремих муніципалітетів не може бути однакової мети, структури, діяльності чи підзвітності в рамках місцевого економічного розвитку» [9]. Разом з тим, вважаємо, що обмін досвідом з урахуванням середовища реалізації може бути ефективним заходом з підвищення ефективності МЕР.

Заслугове на увагу і позиція авторів видання «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування» (підготовленого Центром громадської експертизи на замовлення проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст»), що успіх МЕР у значній мірі залежить від спроможності місцевих органів влади координувати процес реалізації місцевого потенціалу, регулювати й стимулювати господарську діяльність на відповідній території, що стає можливим лише за умови наявності відповідних повноважень, ресурсів та інституційного забезпечення [8, с. 25].

На нашу думку, забезпечення місцевого економічного розвитку передбачає: формування необхідного для цього нормативно-правового поля; створення відповідних інституцій на центральному, регіональному та місцевому рівнях; імплементацію механізмів врегулювання зобов'язань та інтересів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій та громадськості; впровадження інструментів МЕР, визначених законодавчо.

Систематизація існуючих інструментів МЕР дозволила сформулювати висновок про існування значної кількості важелів впливу на економічний розвиток на місцевому рівні. На нашу думку, МЕР не повинен обмежуватися одним виміром, а ініціативи у рамках місцевого економічного розвитку повинні бути цілеспрямованими, багатоплановими та спрямованими на вирішення значної кількості завдань, пов'язаних із забезпеченням всебічного розвитку громади.

Повномасштабне вторгнення РФ стало викликом як для України, так і усієї міжнародної спільноти. За підрахунками KSE Institute станом на 1.06.2023 р. загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад 150,5 млрд. дол. США [16]. За даними Державної служби статистики України [5], падіння ВВП у 2022 р. склало 29,1%. Попри зростання ВВП у 2023 р. (зумовленого кращою енергетичною ситуацією, вищим врожаєм, розробкою альтернативних маршрутів експорту зерна тощо), ВВП України все ще на приблизно 30% нижче, ніж до повномасштабного вторгнення. У звіті Світового банку

«Глобальні економічні перспективи», опублікованого 9 січня 2024 р. [11] прогнозується зростання ВВП України на 3,2% у 2024 р. та 6,5% у 2025 р. з огляду на невизначеність економічних перспектив та продовження бойових дій.

Війна внесла зміни у пріоритетні напрямки забезпечення місцевого економічного розвитку з об'єктивних причин. Сучасні умови війни зумовили появу нової категорії учасників процесу місцевого економічного розвитку в громадах – внутрішньо переміщених осіб та релокованого бізнесу. Кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на 1.09.2023 р. становить 4,96 млн. осіб (у той час як неофіційно – понад 7 млн. осіб). Станом на кінець вересня в Україні в рамках програми релокації бізнесу у безпечніші регіони переїхало 840 підприємств, з яких 667 вже активно функціонують на новому місці. Найбільша частка релокантів зосередилась у Львівській (199 підприємств), Закарпатській (120 підприємств), Чернівецькій (78 підприємств) та Івано-Франківській (70 підприємств) областях. Вищенаведені тенденції об'єктивно зумовили формування нових форматів взаємодій і комунікаційних мереж. Крім того, зростання ролі безпекової детермінанти спричинило зміну інтересів стейкхолдерів місцевого економічного розвитку.

З огляду на появу нової категорії учасників процесу МЕР зазнали змін і вектори взаємодії стейкхолдерів економічного розвитку, зокрема у частині взаємовідносин між місцевим бізнесом та релокованими підприємствами, місцевими жителями та ВПО, а також органами місцевого самоврядування і регіональною владою щодо напрямків інтеграції і соціалізації в громаді. Відтак, до основних завдань, які постали перед ОМС в умовах війни, слід віднести: збереження (відновлення) економічного розвитку громади; підтримка місцевого населення та підприємництва; розміщення, підтримка й налагодження комунікації з ВПО на території громади; залучення релокованих підприємств; інтеграція ВПО та релокованих суб'єктів господарювання в економіку громади.

Висновки. Дослідження наукових підходів до розуміння сутності МЕР дозволило сформулювати висновок, що місцевий розвиток – це процес змін у територіальній громаді, який орієнтований на покращення якості життя на даному етапі та у майбутньому, це партнерство інтересів громади, суб'єктів підприємницької діяльності та ОМС задля підвищення добробуту кожного члена громади. Ключовими ознаками МЕР виступають: партнерство влади гро-

мади та бізнесу; спільна діяльність громади, яка одночасно виступає і суб'єктом МЕР; детермінантою розвитку виступають фактори місцевих конкурентних переваг; драйвером розвитку територіальної громади є економіка; індикатором розвитку виступає рівень задоволення потреб членів громади, підвищення життєвого рівня населення, зростання стандартів життя.

Війна в Україні зумовила формування нових умов для існування територіальних громад та нових викликів для органів місцевого самоврядування. Поява такої категорії учасників МЕР, як внутрішньо переміщені особи та релокований бізнес, формування нових форматів взаємодій і комунікаційних мереж, трансформація інтересів стейкхолдерів місцевого економічного розвитку зумовили зміни у механізмі забезпечення місцевого економічного розвитку. В умовах повсякденної роботи громад у частині поточного життєзабезпечення важливою є мобілізація зусиль громади задля активізації місцевого економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біла С.О. (Ред.) Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні : аналітична доповідь. К. : НІСД, 2013. 88 с.
2. Возняк Г.В., Капленко Г.В., Коваль В.М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. Економіка і суспільство. 2022. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>
3. Гречана С.І. Ефективне відновлення територій, що постраждали від збройної агресії росії: виклики для ключових стейкхолдерів. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/tezi-gch_gotove_final_31.pdf (дата звернення: 6.01.2024)
4. Дементов В.О. Підтримка підприємництва як один із дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed261b07-34c8-4d6f-ba13-607c4c756367/content> (дата звернення: 6.01.2024)
5. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 5.01.2024)
6. Інструменти економічного розвитку територій. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit-UA.pdf (дата звернення: 8.01.2024)
7. МакМаллін К. Місцевий економічний розвиток – це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл. URL: <http://pleddg.org.ua/ua/2016/kent-makmallin/> (дата звернення: 8.01.2024)
8. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування: практ. посібн. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_1.pdf (дата звернення: 5.01.2024)

9. Місцевий економічний розвиток: шлях до процвітання громади: практ. посібн. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/LED_Guide_2014_UKR.pdf (дата звернення: 5.01.2024)

10. Струк Н.П., Сюсько С.В. Місцевий економічний розвиток та податкове стимулювання: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2021. №2. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/76.pdf DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.74

11. Global Economic Prospects. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (Last accessed: 10.01.2024)

12. Local Economic Development in Practice – A Toolkit for LED Practitioners. URL: https://ecoplan.ca/Downloads/LEDtoolkitbook_v5lowres.pdf (Last accessed: 8.01.2024)

ecoplan.ca/Downloads/LEDtoolkitbook_v5lowres.pdf (Last accessed: 8.01.2024)

13. Local Economic Development. Commonwealth Local Government Forum. URL: <https://www.clgf.org.uk/what-we-do/local-economic-development/> (Last accessed: 9.01.2024)

14. Local Economic Development. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans. World Bank. Washington, D. C. 2003.

15. Local Economic Development. ILO. URL: https://www.ilo.org/empent/areas/WCMS_093862/lang--en/index.htm (Last accessed: 7.01.2024)

16. KSE. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> (Last accessed: 7.01.2024)